

JERZY FLAGA – LUBLIN

[Recenzja]: *Kondycja zdrowotna Polaków na terenie byłego Związku Sowieckiego*, red. Marta Makara-Studzińska, Edward Walewander, Józef Bryll, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 350; ISBN 978-83-7702-794-3.

Już na wstępie trzeba zaznaczyć, że jest to praca, której treść jest potraktowana w sposób nowatorski i równocześnie profesjonalny. Po pierwsze dotyczy ona mało znanej, kondycji zdrowotnej Polaków żyjących poza wschodnią granicą Polski. Dodatkowo artykuły w niej zawarte, oprócz tego, że są interesujące, dodatkowo odznaczają się dużą oryginalnością merytoryczną. Cała praca, nie licząc krótkiej przedmowy pochodzącej od Redaktorów i nieco obszerniejszych wspomnień ks. prof. Zygmunta Zielińskiego (*Od Chocimia po Wilno swojskimi śladami*, s. 13-25), liczy 18 różnej objętości artykułów określanych mianem rozpraw. Cechą charakterystyczną artykułów od strony formalnej jest to, że szereg z nich zostało napisanych przez kilku autorów (dwóch lub trzech, jeden nawet przez czterech), a niektóre są oparte na podstawie własnych badań. Warto też zauważyć, że nazwiska niektórych autorów powtarzają się, że autorami są badacze i specjaliści zarówno krajowi, jak też zagraniczni. Wprawdzie prawie wszystkie rozprawy łączy jeden wspólny temat, którym jest stan zdrowia Polaków na terenie byłego Związku Sowieckiego, to w każdym z nich podjęto i zaprezentowano inny aspekt tego zagadnienia. Duża liczba rozpraw nie pozwala jednakże na ich szczegółową analizę, tym niemniej warto poznać ich treść wczytując się w ich tytuły i czyniąc krótkie i zwięzłe komentarze. A oto owe tytuły zestawione w porządku ich zamieszczenia w pracy. W pierwszym artykule współautorka książki, Marta Makara-Studzińska (UM) przybliży samo pojęcie zdrowia w kontekście jego uwarunkowań teoretycznych (*Podstawy teoretyczne pojęcia zdrowia*, s. 29-67). Autorka sygnalizując trudności w zdefiniowaniu pojęcia „zdrowia”, odwołuje się do znanego powszechnie stwierdzenia, że „jednym z pierwszych w kulturze europejskiej, który uporządkował całokształt poglądów na zdrowie, był Hipokrates, ogłoszony później ojcem medycyny europejskiej” (s. 29). W zakończeniu natomiast zauważa, że oba przejawy związane ze stanem zdrowia, czyli stopień zdrowia i jego ochrona należą do obszaru odpowiedzialności społecznej. W kolejnej rozprawie, ks. Marian Nowak (KUL) próbuje zdiagnozować ogólną sytuację wy-

chowania, oczywiście na terenie byłego Związku Sowieckiego („*Wyniszczone osoby*” na terenie byłego Związku Sowieckiego. *Próba diagnozy ogólnej sytuacji wychowania*, s. 69-91). Autor poddaje analizie tę sytuację biorąc pod uwagę zaprogramowane zaburzenia relacji między pedagogiką a zdrowiem w Związku Sowieckim. Interesujące jest to, że zaburzeniom tym zostali poddani także mieszkający tam obywatele polscy, a po II wojnie światowej mieszkańcy tzw. Polski Ludowej. W myśl założeń pedagogiki sowieckiej wychowanie miało być odpowiednie dla gatunku, dla kolektywu, a nie dla pojedynczego człowieka i jego własnego dobra i rozwoju. Do takiej pedagogiki dostosowywana była także rola nauczyciela i wychowawcy.

Kontynuację w pewnym sensie rozważań ks. Nowaka stanowi studium współredaktora książki ks. Edwarda Walewandra (KUL) (*Kościół jako środowisko terapii duchowej wiernych na Wschodzie*, s. 93-113). Jest ono poświęcone kwestii pedagogii rozwijanej na rzecz zdrowia na Wschodzie, ujmowanej z perspektywy Kościoła. Autor stwierdza w nim dwa doniosłe fakty. Po pierwsze, że trauma Polaków, ofiar nieludzkiego sowieckiego systemu, wywiezionych na nieludzką ziemię była oczywista oraz po drugie, że sprawa ich „reanimacji” nie jest czymś łatwym.

Nieco odmienny charakter, odbiegający od poprzednich posiada następny artykuł autorstwa ks. Romana Dzwonkowskiego SAC (KUL). Przypatruje się on interesującej problematyce „zdrowotnej” w kontekście wizyt w republikach byłego ZSRR, odbywanych przez papieża Jana Pawła II (*Wizyty Jana Pawła II w republikach byłego ZSRR jako masowa terapia społeczna*, s. 115-126). Ks. Dzwonkowski uważa, że użyte przez Adama Biele w odniesieniu do pierwszej wizyty papieskiej w Polsce określenie masowa psychoterapia¹, może być zastosowane także do wizyty papieża w niektórych byłych republikach ZSRR w latach 1993 i 2001 oraz do spotkań Polaków zza wschodniej granicy, którzy przybywali na nie do Polski w kolejnych latach od 1987 do 2002 roku.

Przedmiotem następnego studium dwójga autorów: Krzysztofa Rutkowskiego (UJ) i Jolanty Walczewskiej (UJ, Kraków) jest aktualny stan zdrowia o podwójnym charakterze: somatycznym i psychicznym zesłańców syberyjskich z lat 1940-1956 (*Analiza aktualnego stanu zdrowia somatycznego i psychicznego zesłanych na Syberię w latach 1940-1956*, s. 127-146). Autorzy zauważają, że u wszystkich osób deportowanych do byłego ZSRR, w wyniku doznanych przeżyć i towarzyszących im urazów i doznań ekstremalnych rozwinęły się wielorakie zaburzenia psychiczne, w tym głównie zespół stresu pourazowego i zaburzenia osobowościowe. Co gorsza, następstwa te przez wiele lat wpływały i wciąż wpływają ograniczająco na ich życie. Przeprowadzone badania pokazały, że wyjątkowo istotne jest poprawienie statusu społecznego i umożliwienie właściwego leczenia wszystkim osobom deportowanym.

Następny artykuł, szósty już w kolejności, o charakterze empirycznym autorstwa trojga badaczy: Joanny Milanowskiej, Agnieszki Kowalskiej i Agnieszki

---

¹ A. Biela, *Papieskie lato w Polsce. Szkic psychologiczny wizyty-pielgrzymki papieża Jana Pawła II w Polsce*, Londyn 1983, passim.

Rolińskiej (UM), z problematyką zdrowotną związany jest pośrednio. Dotyczy bowiem kwestii spożywania alkoholu przez studentów z Polski i tych pochodzących z zachodniej jej granicy (*Spożywanie alkoholu przez studentów polskich i pochodzenia wschodniego w świetle przeprowadzonych badań*, s. 147-175). W studium tym autorki przybliżają kolejno następujące zagadnienia: historię spożywania alkoholu w Europie, w Polsce, w krajach byłego ZSRR, do których dołączone są odpowiednie statystyki. Dalej analizują negatywne konsekwencje używania alkoholu, skutki zdrowotne, społeczne i psychiczne oraz kwestię alkoholizmu. Przy tej ostatniej kwestii interesują się czynnikami mającymi wpływ na ilość spożywanego alkoholu, nasiloną reklamę alkoholu oraz jego dostępność. W ostatnim siódmym punkcie prezentują badania własne, gdzie informują o materiale i metodzie badawczej oraz wynikach badań.

Zbliżona częściowo tematycznie i formą do powyższego artykułu jest rozprawa o charakterze pilotażowym, którą przygotowały: Aleksandra Rutkowska, Danuta Podstawka, Karolina Kryś-Noszczyk i Katarzyna Sidor (UM). Zaprezentowano w niej kwestię odżywiania i sytuację rodzinną studentek z Polski i pochodzących z b. ZSRR (*Zaburzenia odżywiania a sytuacja rodzinna u studentek polskich i pochodzenia wschodniego – badania pilotażowe*, s. 177-207). Autorki zauważają, że w ostatnim półwieczu zaburzenia, jeśli chodzi o odżywianie wśród młodzieży krajów rozwiniętych, przybrały na sile, przy czym wystąpiły z większym natężeniem u młodych dziewcząt, rzadsze są natomiast u chłopców.

Problemy zdrowotne młodzieży porusza również kolejna badaczka, Małgorzata Stopikowska (Ateneum – Szkoła Wyższa w Gdańsku). W krótkim studium (*Problemy zdrowotne uczniów szkół polskich na Wschodzie*, s. 209-220) przedstawia szkoły polskie na Wschodzie – zarys problematyki oraz czyni uwagi na temat zdrowia uczniów szkół polskich. W zakończeniu pisze ona m.in., że polscy uczniowie i absolwenci ze Wschodu mają większe możliwości zadbania o stan zdrowia psychicznego i społecznego, niż fizycznego, który nie odbiega od średniej krajowej.

Ponownie do kwestii studentów powracają znane nam już trzy autorki: Agnieszka Rolińska, Aleksandra Rutkowska i Katarzyna Sidor. Przedmiotem ich zainteresowań jest narkomania oraz czynniki, które ją warunkują (*Czynniki psychospołeczne warunkujące zjawisko narkomanii wśród studentów z Europy Wschodniej w odniesieniu do badań własnych*, s. 221-232). Podjęte zagadnienie – jak w przypadku innych rozpraw – prezentują na podstawie własnych badań. Rozpatrują kolejno: najpierw samo zjawisko narkomanii jako takie, następnie narkomanię wśród młodzieży z perspektywy psychospołecznej i na końcu zjawisko narkomanii wśród młodzieży na terenie Europy Wschodniej. Rozważania zamykają przeglądem własnych badań, w ramach których wprowadzają odpowiednie zestawienia obrazujące szereg zależności, a więc zależność pomiędzy miejscem pochodzenia i sytuacją mieszkaniową, miejscem pochodzenia i dochodami rodzin oraz zależność pomiędzy miejscem pochodzenia i sięganiem po narkotyki. Przy okazji odnotowują fakt pojawienia się w ostatnich latach nowego groźnego narkotyku na terenie Europy Wschodniej – *krokodyla*, nazywanego „narkotykiem biednych”. Trzy kolejne studia, chociaż są poświęcone różnym kwestiom, to w szerszym ro-

zumieniu stanowią pewną całość, wszystkie bowiem dotyczą Kazachstanu. Są to następujące studia: Ryszard Badowski (Warszawa), *Lekarze i aptekarze polscy w Kazachstanie*, (s. 233-250), Marek Koprowski (Częstochowa), *Stan zdrowia mieszkańców polskich wsi w północnym Kazachstanie* (s. 251-257) oraz Anna-Maria Jabłońska-Chmielewska (UM), *Problemy epidemiczne polskich przysiedleńców w okresie II wojny światowej na przykładzie Kazachstanu* (s. 259-268).

Inny kraj – Mołdawia jest przedmiotem rozważań Angeli Boguckiej (Kiszyniów). Autorka zaznajamia nas z sytuacją zdrowotną Polaków obserwowaną przez pryzmat działalności powstałego w 1995 r., Polskiego Towarzystwa Medycznego (*Sytuacja zdrowotna Polaków w Mołdawii z perspektywy działalności Polskiego Towarzystwa Medycznego*, s. 269-278). Dowiadujemy się tu także, że PTM działa w dwóch grupach regionalnych: region północnej Mołdawii z siedzibą w Bielcach i region południowej Mołdawii z siedzibą w Kiszyniowie oraz w czterech grupach terytorialnych: Styrca, Bielce, Kiszyniów, Komrat.

Również kraj, tylko inny, mianowicie: Ukraina jest przedmiotem kolejnego krótkiego (3 stronicie) studium autorstwa Krystyny Bohuty (Lwów). Od poprzedniego różni się tym, że obok zagadnień związanych ze zdrowiem, występuje w nim element duszpasterski (*Dialog między psychiatrami a duszpasterzami – realia ukraińskie*), s. 279-281).

Podobnie interesująco, jak dotychczasowe artykuły, przedstawiają się też cztery końcowe studia pracy, których autorami są w większości znani nam już badacze. Pochodzenie ich od znanych już autorów nie jest jedyną wspólną cechą, dodatkowo – co należy podkreślić – łączą je też inne ważne momenty: wszystkie dotyczą studentów i są oparte na badaniach empirycznych. A oto autorzy i tytuły tych studiów: Danuta Podstawka, Joanna Milanowska, Agnieszka Kowalska (UM), *Ryzyko suicydalne a wsparcie rówieśnicze i radzenie sobie ze stresem u studentów polskich i pochodzenia wschodniego* (s. 283-297). W studium tym autorki podjęły i zaprezentowały interesującą kwestię epidemiologii samobójstwa w Polsce i w Europie Wschodniej. Przy tej sposobności wyszczególniły cel badań, materiały, metody oraz wyniki i dyskusje.

Kolejny artykuł jest autorstwa Karoliny Kryś-Noszczyk, Karoliny Kłodzińskiej, Jakuba Jezierskiego (UM), *Motywy palenia tytoniu a pochodzenie z rodzin pełnych i rozbitych u studentów polskich i zagranicznych* (s. 299-314). W zakończeniu swoich rozważań autorzy formułują następujące wnioski: „1. Uzyskane wyniki badań nie są spójne z wcześniejszymi doniesieniami naukowymi na temat palenia tytoniu wśród studentów, ponieważ badani w większości byli osobami niepalącymi tytoniu, pochodzącymi z rodzin pełnych; 2. Wsparcie rodziny i najbliższych przyczynia się do prawidłowego rozwoju młodego człowieka, kształtowania właściwych postaw społecznych, a także podnosi wiek pierwszego kontaktu z papierosami; 3. Najczęstszym motywem palenia tytoniu w świetle doniesień naukowych oraz uzyskanych wyników badań było uczucie ciekawości i namowa rówieśników; 4. Istnieje pilna potrzeba ochrony przed paleniem biernym, prowadzenia licznych działań profilaktycznych” (s. 313-314).

Agnieszka J. Kowalska, Marta Makara-Studzińska, Małgorzata Karnas i Katarzyna Dziekanowska (UM) są autorkami kolejnego artykułu poświęconego

zdrowiu, a konkretnie wzajemnej relacji zdrowia i stylu życia (*Zadowolenie ze stylu życia a ocena stanu zdrowia studentów polskich i pochodzenia wschodniego*, s. 315-334). Stwierdzają one m.in., że studenci ze Wschodu częściej niż Polacy lekceważą niepokojące dolegliwości zdrowotne, zdecydowanie też częściej niż Polacy poszerzają wiedzę na temat zdrowego stylu życia w trakcie rozmów z rodzicami, natomiast studenci polskiego pochodzenia częściej niż studenci ze Wschodu przyznają się do spożywania nadmiernych ilości alkoholu; stwierdzono również, że w badanej populacji studentów pochodzenia polskiego zachodziła wyraźna zależność pomiędzy pozytywną oceną zdrowia i zadowoleniem ze stylu życia.

Ostatnim jest artykuł trzech autorek: Katarzyny Sidor, Anny Hasior i Aleksandry Bałandy (UMM pt. *Aktywność fizyczna i czas wolny u studentów polskich i pochodzenia wschodniego*, s. 335-350). Na podstawie własnych badań wykazały one, że w podobny sposób swą aktywność przejawiali zarówno studenci polskiego, jak i wschodniego pochodzenia, nie stwierdziły natomiast stosowania żadnych różnic w doborze dodatkowych zajęć. Zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie najchętniej wybieranym sposobem spędzania wolnego czasu był sport.

Tak przedstawia się w ujęciu bardzo sumarycznym zawartość treściowa opinowanej pracy. Specjalnie podkreślam tę zawartość, gdyż ona decyduje o jakości merytorycznej książki. W jakości bowiem merytorycznej leży wartość pracy, jej przydatność i zapotrzebowanie. A o tych cechach w przypadku omawianej pracy można powiedzieć wiele i tylko pozytywnie. Pierwsze, bardzo ważne stwierdzenie, praca dotyczy obszaru i państwa, które budzą powszechne zainteresowanie i to z różnych racji i względów. Wprawdzie powstało na ten temat szereg prac, zwłaszcza w ostatnim czasie, lecz dotyczą one sytuacji politycznej, społecznej, czy też struktur na tym terenie, których nie można do końca opisać, nawet w ujęciu bardzo generalnym. Po drugie autorzy omawiając i analizując sytuację pod względem stanu zdrowia zaprezentowali go w wielu aspektach i na przykładzie wielu kategorii osób. Wzięli pod uwagę wiele różnych punktów widzenia. W ten sposób badane zjawisko zostało znacznie poszerzone i zgłębione od strony merytorycznej, a taki właśnie bywa cel badań naukowych. I po trzecie wreszcie, zaplanowana praca odkrywa i przeciera nowe ścieżki w nauce, a szczególnie w badaniach historycznych i pedagogicznych. Wiele można się z niej nauczyć jeśli chodzi o stronę merytoryczną, jak też w zakresie wzorca metodologicznego. Myślę, że z bogactwa jej treści będzie chciało i mogło skorzystać wielu specjalistów z różnych dziedzin wiedzy. Odważę się twierdzić, że zainteresuje ona nie tylko profesjonalistów, ale także szereg osób „postronnych”, dla których problematyka związana z Rodakami przebywającymi na terenie byłego Związku Sowieckiego jest bliska, a niekiedy również bolesna (jestem świadom, że tutaj wychodzę poza ocenę merytoryczną pracy, ale takie ekspresje narzucają się same). Jednym słowem bardzo dobrze się stało, że taka książka zaistniała.